

Sinkó Ervin

Egy regény regénye (Moszkvai naplójegyzetek 1935 — 1937)

(8. folytatás)

Ugyanaznap

Steiner Brúnó. Amíg nem hallottam beszélni, úgy képzeltem, hogy valami diplomata-féle. Elegáns, de az eleganciája inkább a rendszeret díszkrét megnyilvánulásaként hat. Olyan figyelmesen tud másokat hallgatni, ez az, amivel mindjárt kitűnik a többiek közül. Akármennyien vannak együtt, amint őt észreveszi az ember, ha nem is ismeri, ha nem is tudja kicsoda, önkéntelenül is hozzá fog beszélni. Legalábbis ez történt velem, mikor Bécsben Fannina Hallenál megismerkedtem vele. Fannina Hallenak a »Zsolnay-Verlag«-nál megjelent »Die Frau in Sowjetrußland« című vastag könyve abban az időben baloldali körökben igen népszerű volt. Az ő lakásán azon az estén is a Szovjetunióról volt szó. Fejtegetéseimet a proletárdiktatúra dialektikájáról — a diktatúráról, mely minden diktatúra egyetlen lehetséges sírásója — de hogy valóban betölthesse ezt a misszióját, olyan következetesnek kell lennie, mint amilyen a Szovjetunióban — fejtegetéseimet ott Fannina Halle lakásán az idegen olyan mély figyelemmel követte, hogy nagyon meglepett, mikor megszólalt és igen barátságosan közölte velem, hogy a kérdéssel ő is tudna egyetmást mondani, mivelhogy még a világháborúban került orosz hadifogságba, ott élte át a forradalmat s azóta kisebb megszakításokkal, egy ideig mint az osztrák kereskedelmi kirendeltség tagja, majd mint specialista állandóan a Szovjetunióban él. S ennek közlése után mindazt, amit én beszéltem, igyekezett, tapasztalataira hivatkozva megcáfolni.

Több mint három év múlt el azóta, hogy Fannina Hallenál azon az estén keztünk között ilykép igen heves vitára került sor. Én csak a meggyőződéseimet vehettem harcba ellene, aki tapasztalatokon alapuló ismeretekre támaszkodott. Bármily heves is volt a vita, ő emberileg annyira rokonszenves volt nekem, hogy késő este, mikor a társaság eloszlott s mielőtt elhagytuk volna a vendéglátó házat, megkérdeztem tőle, nem találkozhatnánk-e újra. De ő már hajnalban utazott is, vissza Moszkvába, vissza a Szovjetunióba — mondta, szívből sajnálva, hogy többet nem találkozhatunk, de ugyanakkor makacsul megismételve és összefoglalva nézeteit — vissza a Szovjetunióba, ahol nagyon sok jó és nagyon sok rossz van, de szocializmus nincsen.

Magam se tudom, hogyan és miért, de bár három év telt el e futó találkozás óta, amint Moszkvába értünk, pontosan amint a pályaudvarról jövet reggel a moszkvai hotelszobánkban egyedül maradván megpillantottam az íróasztalon a telefonelőkészítők névjegyzékét, a könyv után nyúltam s hogy megtaláltam benne Steiner Brúnó nevét, felhívtam. Megkérdeztem, ő-e

az, akivel Bécsben egyszer együtt töltöttem egy estét s még csak nem is csodálkoztam, hogy ő se felejtette el azt a találkozásunkat. Amire azonban nem voltam elkészülve, az a válasz volt: mindjárt indulok — és csakugyan nem telt tíz percben, már ott is volt nálunk szállodai szobánkban.

Az élet legszebb szerencsái közül való, sőt a legszebb szerencse az ilyen kölcsönös rokonszeny, amely mindig ajándékként hull az ember ölébe — azzal a magától értetődő érthetetlen egyszerűséggel, mely nem kevésbé kifürkészhetetlen adomány, mint a tehetség, a jellem, a lelki vagy testi báj, nem kevésbé megokolhatatlan, mint általában az egyéni élet végső tényei.

Az ember azonban önkéntelenül is keres valami racionális magyarázatot. S természetes, hogy szerepet játszik az olyan úgynevezett különös is, hogy valaki pusztán megjelenésével intellektuális vonatkozásban mindjárt személyiségnak hat. Ötven körül jár, de megőrizte a nézés szenvedélyét. A nézését, mely nála elválaszthatatlan a gondolkodás szenvedélyétől. Úgy találok, hogy rendkívül jellemző rá az az érve, mellyel már bécsi találkozásunkkor bizonyítani igyekezett, hogy a sztálini Szovjetunió nem a lenini Október reményeinek a megvalósulása:

— Nézzen meg egy Lenin idejéből való képes újságot s hasonlítsa össze Lenin és a korabeli többi bolsevik vezető emberek fizionómiáját, a fejeket a sztálini elcipa fejével. Ha semmi mást se tudnék a mai Szovjetunióról, számomra pusztán ez az összehasonlítás elegend, sőt mindent elárul.

S mintha első és egyetlen találkozásunk nem évek előtt, hanem előző este történt volna, amint pár szóval megmondtam, hogy miként kerültünk ki Moszkvába, ép csak még az »Optimisták« témája felől érdeklődött s nyomban el is kérte a kéziratot — s aztán máris ott folytatta, folytattuk a vitánkat, ahol Bécsben abbahagytuk. Mikor arról beszéltem, hogy el vagyok ragadtatva az emberek kedvességétől, közvetlenségétől, melegségétől, amit a hajón oly bőségesen tapasztaltunk, ő először is arra figyelmeztetett, hogy a hajó legénysége kiváltságos réteget képvisel, de azonkívül, ne felejtsem el, népi sajátságokról is van szó.

— Akármilyen furcsán hangzik — mondja ő — Oroszországban még a cárizmus idején se voltak az emberek között olyan kaszt-szerű merev különbségek, mint például az Osztrák-Magyar monarchiában. Ellentétben a bécsi polgárral, aki lelke mélyén magasabbrendű lényt érzett az uralkodónál és az arisztokrácia minden tagjában, itt Oroszországban mindig, eleven volt az érzés, hogy végül is mindnyájan csak emberek vagyunk. Főleg lent volt

és az érzés, eleven, de még fent is. Most azonban...

A most itt dívó mérhetetlen személykultuszról beszélve, a Sztálin-kultuszról, mellyel az államapparátus minden tagja önmagát is a közönséges halandók fölé emeli, ő a különbséget az orosz mult és az orosz jelen között emberi szempontból így határozza meg:

»Es gab die viehische Brutalität, der Herrschenden, jawohl, viehische Brutalität, aber es gab keinen Dünkel.«*)

Mintha még az is kapocsná válna köztünk, hogy nem értünk egyet. Mióta Moszkvában vagyunk, alig múlik el nap, hogy ne találkozzunk. És nemcsak én, M. is minden találkozás után megállapítja: sose fogjuk őt és reméljük, hogy ő se fog bennünket sose meggyőzni. S M. fején találta a szöveget, mikor ma a vele való találkozásunk — és természetesen vitánk — után azt mondta, hogy minket vele és őt mivelünk az köti össze, hogy ő ugyanazoknak a követelményeknek és vágyaknak nevében tagad, melyeknek nevében mi megengedhetlennek tartjuk az ő kétségeit.

Egyébként csak ma tudtam meg, hogy ő egyazon lakásban él és közös háztartást vezet az »Odesszai történetek« írójával, I. E. Babellel, aki üzenete vele, hogy meg akar ismerkedni velem. Steiner ugyanis beszélt neki az »Optimisták«-ról.

Az »Optimisták«: csupa szépet és jót mond a kéziratról, melyet ő valóban olvasott. S mint-hogy csupa szépet és jót mond, ezen a ponton nem kerül köztünk vitára sor. Egyetlen kifogása, hogy az »Optimisták«-ban az író láthatóan nem lépés rá, hogy a szocialdemokratákat úgy ábrázolja belülről, mint ahogy ez a kommunistáknál sikerül neki. Erre sose gondoltam, de alighanem igaza van ebben. Ő azt mondja, hogy az én szocialdemokratáim az egy »elnök elvtársat« kivéve, nem eléggé fájdalmasan élők.

Valamit kell tennem, hogy nagyon gyorsan végre valami pénzhez jussak: felvittem a »Littérature internationale« szerkesztőségébe az »Optimisták« két fejezetét. Apletin — így hívják ott a döntő személyiséget — rendkívül kedves volt, hallott már rólam, illetőleg az »Optimisták«-ról. Megmondtam neki, hogy miért sörgős az ügy a számomra s megígérte, hogy legalábbis előleget még ezen a héten folyósít majd. Hívjam fel telefonon.

Moszkva, 1935. június 7.

Grivcev professzorról azt mondani, hogy leleményes — igazságtalan volna. Az egyetlen adekvát jelző arra a megoldásra, amit ő talált, az, hogy zseniális! Mitután ugyanis végre telefonhoz kaptam, közötté velem, hogy Mária Pavlovna (Rolland felesége) újra írt neki az én autobiográfiám oroszra fordítását, illetve azt sürgetve, hogy a fordítást mielőbb Gorkijhoz juttassa; viszont ő, mint már mondta, megmarad amellett, hogy eltekintve irodalmi értékétől, amely nem kétséges, ez az autobiográfia »az adott körülmények között« még a fordítót is hamis színben tüntethetné fel, azaz kényes helyzetbe hozhatja, ő tehát — átadta a kéziratot egy egyetemi hallgatónak, tanítványának, egy nagyon derék, nagyon művelt, nagyon lelkiismeretes nőnek, úgyszólván legjobb tanítványának, úgyszólván kedvenc tanítványának, Natalija Ivanovnáknak — hogy az legyen a

* „Az uralmon lévőök baromian brutálisak voltak, igenis, baromian brutálisak, de nem tartották olyan nagyra magukat.“

kényes kézirat fordítója (s ha kell — természetem hozzá én — áldozata). Grivcov illetve Pilátus professzor nem szégyeli, hogy ilyen »vátos«: ez is nehezen érthető. De teljesen érthető, hogy még azt se szégyeli előttem nyíltan bevallani, hogy így oldotta meg a »lelki konfliktust«: ha nem lesz semmi baj, akkor ő az, aki nekem a fordítót szerezte, ha pedig valami baj támadna, akkor az ügy az ő kedvenc tanítványának, Natalija Ivanovnáknak a személyes vállalkozása.

Egyébként megjelent saját személyében Natalija Ivanovna is. Kezdte fordítani a kéziratot, de meg kell mondanom, hogy bármennyire is érdeklő, őt személy szerint felháborítja az, hogy én ebben a kéziratban annyi figyelmet szentelek egy csendőrnő halálának s hogy általában tiszteletlenül beszélek a forradalomról. Beszélek például arról, hogy a forradalomnak is szüksége van emberekre, akik a hőné szerepét töltik be. Ezt a szót »hőné« (a »beurreau«-t elszőnyedése jeléül számtalan r-el ejti ki), mert szerinte tiszteletlenség a forradalommal szemben, ha ilyen szót alkalmazunk. Minden logika ellenére azt állítja, hogy hőnéről csakis a cárizmussal kapcsolatban lehet beszélni. Ellenvetésemre, hogy a halálos ítéleteket a forradalom idején is meghozták, sőt kell lenni valakinek, aki végre is hajtja, ő valósággal felháborodva csak a fejét rázza és egyre azt feleli, hogy ez a gondolat őt felháborítja. S miatt erről beszél, csakugyan egészen kipírul. Az áttörhetetlen, zánt világnézet, melyet a szovjet nevelés ad: korlátosság is, de erős is s Natalija Ivanovna személyében először találkoztam ennek a világnézetnek, voltaképp a Vjacseszláv Fjodorovics világnézetének intellektuális képviselőjével. Natalija Ivanovna azt ajánlja, hogy hagyjam ki az autobiográfiából »a felháborító részleteket«. De mi marad meg akkor az egészből? Biztatom, hogy ne féljen, hisz ő csak fordító.

Ugyanaznap délután ötkor.

Könnyű biztatni Natalija Ivanovnákat, de mit csináljon az ember, amikor mindenki visszariad minden elhatározástól? Felhívtam ugyanis Apletint, hogy érdeklődjem az előleg iránt. S az ember, ez már régi tapasztalatom, eleget gyakoroltam, telefonon keresztül is kaphat olyan hideg tuszt, mintha jégszekrényből eresztenék a fejére. Pontosan ugyanezt csinálja Apletin, amit Jonov, és Jonov pontosan azt, amit Apletin. És többet senki se akar csinálni; mindenki Pilátus pózában várja, hogy mások cselekedjenek.

— A legnagyobb örömmel fogjuk közölni az »Optimisták«-ból átadott fejezeteket, de szeretnénk előbb megvárni — így felelt Apletin elvtárs —, feltétlenül meg akarjuk várni a Góhl választát az egésznek átadását illetően.

Telefonbeszélgetés Kunnal. Mikor megmondtam neki, hogy a Góhl-nél megtudtam, Matejkának hívják azt az elvtársat, akinek véleményezésre odaadták a kéziratomat, Kun azt a nem nagyon biztató kijelentést tette: — Ajaaj, az nagy marha! — s délre adott találkát a Kominternben. El is mentem, de üzenet várt: Kunt sürgősen ülésre hívták el. Ma tehát megint nem tudtam meg, hogy mi lesz az »Optimisták« sorsa. S holnap megint hajszolhatom Kunt telefonon, hogy megtudjam a találkozás újabb dátumát.

A hangulatot korántsem teszi rózsásabbá If és Petrov cikke: »Matj« (Anyja), mely a »mai «Pravdában» jelent meg. Az ember a szemét dörzsöli. Az annakidején a gróf Zichy János

legmagasabb védnöksége alatt működő budapesti Szent István Társulat vagy akármelyik osztrák keresztényszocialista szigorúan vallásos egyházi folyóirata, a Szentszék »Nihli obstat«-jának biztos reményében a maga teljes egészében leközölhetné mint sajátját ezt a »Pravdában« nagy betűkkel s feltűnő helyen közölt cikket. Itt valami, valahogy még sincs rendben. Nem lehet rendben az, hogy Ilf és Petrov, ez a két igazán friss és szellemes tehetség, leültek és megírtak valamit, amiről paródiát, kitűnőt tudnának írni, de ők nem paródiának, hanem a maguk hitvallásának adják ki ezt a cikket, aminek se a stílusához, se a tartalmához a világon semmi közük sincs.

Épúgy, mint az abortáriumbeli professor, rendelést kaptak; míg azonban azt a professzort csak azért kaptam rajta, hogy mást mond mint gondol, mert véletlenül pár nappal azelőtt élőszóval az ellenkezőjét mondta nekünk, mint amit írt, Ilf és Petrovnál más az eset. Ők írók és tehetséges írók, van tehát sajátveretű, külön hanglegjtésük, személyiségük. Míg a mindennapi életben élőszóval többé-kevésbé mindenkinek sikerülhet úgy hazudni, hogy rajta ne kapják, addig ép a tehetséges író valahányszor írásban hazudik, védtelen: ő feltétlenül el fogja árulni magát, ép az írása fogja elárulni. Amint tollat vesz a kezébe, vége a svindli lehetőségének, tudniillik a sikeres svindlizés lehetőségének. Semmiféle rutinnal se lehet utánozni az élményből fakadt írott szónak autentikus művészi erejét, nem lehet szavalás mögé rejteni, hogy csak szavalás történik.

Ma már nyilvánvaló: a professor cikke a magzatelhajtás ellen csak az első útem volt, jel egy egész előre megszervezett zenekar megszólalásához. Ilf és Petrov, nekik kettőjüknek — ép nekik! — az érzelmes művelőt nyomták a kezükbe, hadd fújják szívrepesztően. Ahogy Natalija Ivanovná felháborítja az én »tisztelenségem« a forradalom iránt, engem az háborít fel, hogy Ilf és Petrov olyan módon beszélnek az anya »magasztos fogalmáról«, hogy pátosznak falusi plébánosok szószéki kenettségére emlékeztet. En ezt a hazug páthoszt érzem tisztelenségnek — az anya fogalma és az olvasó iránt. S csak fokozza a kínos benyomást, hogy a két kedvesen szókimondónak, huncutul őszintének ismert író a közösen megírt cikkében csak azért magasztalja az anyát, hogy egyben magasztalja a házasság szent intézményét is s hogy elítélje a válást, mint erkölcstelen... Ép csak, hogy nem követeli a szovjet morál nevében a házasság felbontathatlanságának törvénybe iktatását! Shakespeare-től, nem az ó-indiai drámáktól, Abélard és Héleise levélváltásától egész Tolstojig, Ibsenig vagy Maupassant-ig a férfi és nő viszonyának társadalmi béklyók alól való felszabadítása a világ irodalmának nagy témája — s most egyszerre s ép a Szovjetunióban a férfi és nő viszonyáról úgy beszélnek, olyan prédikációkat tartanak, mintha csak meg akarnák cáfolni Fourier zseniális megállapítását, hogy minden társadalmi rendszernek legbiztosabb kritériuma a nő helyzete — vagyis, hogy a férfi és nő viszonya milyen mértékben alapszik tisztára belső költségeken, milyen mértékben emancipálódott külső béklyók alól.

Június 8.

Beszélgetés Krejcsivel. Átadtam a Párisban írt filmscenáriót s mindjárt előadtam még két filmscenáriót a tervét. Lelkesen fogadta a terveket s egyáltalán azt, hogy a szovjet film-

nél is akarok dolgozni. El se tudom képzelni, hogy milyen nagy a hiány valamirevaló filmszenáriókban, mondta.

De el tudom képzelni. Ma este ugyanis elmentünk megnézni a »Zolotoje jezero« címet viselő filmet. A legrosszabb szovjetfilm, amit eddig láttam. »Eszmeileg« époly mélyen áll, mint technikai nívóját tekintve — s mert technikaileg megnevéttetően kezdetleges, ennél megsemmisítőbb ítéletet s ennél a filmnél pocskabbat kigondolni se lehet.

Utóbb közölte velem Silvio, hogy Krejcsi minden lelkesedése és jóakarata ellenére neki úgy nyilatkozott, hogy mielőtt bármiben is megállapodik velem, szeretné megvárni a Komintern, illetőleg Kün végleges állásfoglalását az »Optimisták« kiadása ügyében. Ő is, mint Jonov, mint Apletin, mint Arosev. Künt azonban ma nem sikerült telefonhoz kapnom.

Moszkva, 1935. június 11.

Ezt az utolsó három napot se fogom egykönnyen elfelejteni. Nem fogtam fel mindjárt a dolog egész jelentőségét.

Azzal a szándékkal mentem fel Jonovhoz, hogy előleget kérjek az »Optimisták« orosz nyelvű kiadására, hiszen Kün véleményében, ami feltétel volt, végülis már nem lehetett kételkedni. Jonov azonban ezúttal újlesztően ünnepléses és fagyosan komoly képpel fogadott.

— Az Állami Kiadóvállalat az »Optimisták«-ról megkapta lektorának, Matejka elvtársnak írásbeli véleményét.

Ez jó, gondotam, tehát egy lépéssel közelebb jutottam a nyomdához s lelkemben elismeréssel adóztam az ismeretlen Matejka nevű lektor bátorságának. Végülis a Szovjetunióban az összes kiadók és szerkesztők között ő az egyetlen és első, aki nem várt, nem hátrította másra a felelősséget, hanem a maga nevében, a maga feje szerint véleményt nyilvánít s hozzá még — ezt Jonov is külön hangsúlyozta — írásbeli véleményt.

— A lektorunk írásbeli véleménye szerint — folytatta azonban némi szünet után gyászbeszéd hangján s lesütött szemekkel Jonov — az »Optimisták« című kézirat helyenként nyíltan, helyenként burkoltan, de egészében és lényegében ellenforradalmi szelleműl fűtött kézirat.

Igy mondta: fűtött, ellenforradalmi szelleműl fűtött. Kézirattal már fűtöttem, de kézirat, amelyet fűtök s amelyet ellenforradalmi szellemmel fűtök, az ellenforradalmi szellem tüzeivel, tehát tüzes ellenforradalmi szellemmel — ez a metafora mély benyomást gyakorolt rám. Pillanatig még a lélekzelem is eléllt a csodálkozástól, hogy aztán — valószínűleg inkább hisztérikusan, de igazán minden szándék nélkül — hangosan felnevessek.

De ez alatt a három nap alatt többet aztán nem nevettem. Hogy az Állami Kiadótól elmentem és pedig a szállodába, fel a szobámba, hogy ott leteljedjek a telefon mellett s addig el ne hagyjam, míg nem sikerül Künt elérnem; Künt, egyetlen támaszomat és reményemet — a szálló halljában már várt rám az egyik Voks-beli őrangyal Arosev elvtársnak ebben a pillanatban semmikép se kellemes üzenetével: Arosev elvtárs sajnálja, de a Voks nem tekinthet bennünket továbbra is vendégeink.

(Folytatása következik)